

Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok nevei a XVIII. században

Mindjárt az elején szükséges pontosan meghatározni, hogy az Erdélyben a XVIII. században élt cigányok mely része képezi a vizsgálat tárgyát. Ugyanis a korábbi csoportosításokban gyakran teljesen eltérő szempontok szerint megállapított, egymás mellé nem állítható, párhuzamos jelentést hordozó kategóriák keveredtek. Ez annál is inkább érthető, mivel a cigány népesség eltérő életmódja szerint lehetett letelepült vagy vándorló, társadalmi helyzete szerint zsellér, jobbágy vagy a feudális társadalom kategóriáin kívüli, élhetett földesúri vagy kamarai birtokon és mindenféle joghatóságon kívül. A kamara tulajdonában lévő fiskális cigányok is differenciált népességet jelentettek: egyik közülük a cigány népességen belül a társadalmi ranglétra legfelső fokán elhelyezkedő aranyos cigányok csoportja, akiktől jól elkülöníthetők a kamara sátoros taxás cigányai. Az egyes csoportok gazdasági, társadalmi és jogi helyzetében jelentős eltérések adódtak eltérő életmódjuk miatt. Bonyolítja a helyzetet, hogy a különböző csoportokban eltérő foglalkozású családok éltek együtt. E mellett élete során egy cigány család többször is más és más kategóriába volt besorolható. Például egy szabadon vándorló család földesúri függésbe kerülhetett – akárcsak egy kamarai fennhatóság alatt élő vándorló család –, zselléreként, később gyakran jobbágyként szolgált, így vándorló családból letelepültté vált. Később a kamara néha nyomára bukkant a tőle eltávozott családnak, s az visszakerülve régi csoportjába ismét vándorló életet élt. (Bővebben lásd ZSÜPOS ZOLTÁN, Az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok csoportszerveződése a XVIII. században: Ciganisztikai tanulmányok. s. a.)

E rövid áttekintésben csak jelzésszerűen utalok az erdélyi sátoros taxás fiskális cigányok neveire vonatkozóan néhány tényre, mivel az 1744–1785 közötti összeírások névanyagának számítógépes feldolgozása még folyamatban van.

Előjáróban megemlítem a p á r h u z a m o s n é v a d á s jelenségét a vizsgált népességnél, amikor egy-egy személy neve az egymást követő összeírásokban egyszer magyarul, máskor pedig románul szerepel. KÁZMÉR MIKLÓS egy tanulmányában rámutatott arra, hogy kétnyelvű közösségben egyidőben nevezhettek egy családot két névvel is, s az, hogy melyik került az összeírásba, az informátoron múlt. (A párhuzamos névadással kapcsolatos megállapítások kiindulópontját az alábbi tanulmány adta: KÁZMÉR MIKLÓS, A párhuzamos személynévadás: Név és társadalom. MNyTK. 160 [1981]: 43–6.) Azt, hogy valóban nem az összeírást végző személy fordította le a neveket, jól mutatják azok a példák, amikor egy név az egymást követő összeírásokban többszörösen is váltokozva fordul elő, amikor is a többszörös fordítás lehetősége kizárható. Megerősíti a fentieket, hogy egy összeíráson belül is felváltva szerepelnek magyar és román nevek. A párhuzamos névadásról tett eddigi megállapítások letelepült lakosságra vonatkoztak, de ez a jelenség fokozottan érvényes lehetett a lakhelyét szinte folyamatosan változtató cigány lakosság esetében, akik vándorlásuk során hol magyar, hol román, hol szász lakossággal kerültek kapcsolatba.

A vezetéknevek jelentős része *m e s t e r s é g n é v b ő l* származik. (A nevek csoportosítása SZABÓ T. ÁDÁM következő munkája alapján történt: Magyar eredetű vezetéknev-jellegű csoportok Kolozsvárt három szinkron metszet alapján [1453, 1750, 1978]: Névtudomány és művelődéstörténet. MNyTK. 183 [1989]: 263–70.) A vizsgált időszakban ez a valóságban is megegyezett viselője foglalkozásával, s a név öröklődését megkönnyítette, hogy általában a foglalkozás is öröklődött. (A tanulmányban felhasznált levéltári források jelzete: Magyar Országos Levéltár, Erdélyi Fiscális Levéltár VI/c. [a továbbiakban EFLt.], Fasc. 1–3.) 1746: *Kés Csináló* Máté, 1753: *Késes Mathe*; 1746: *Rosta Csináló* Meruczsa, 1746: *Rostás* Czirka; 1746: *Kalános* Gotsa, *Sánta Kalányos*, 1746: *Sztán Kovátsu*, 1746: *Faur Lakatos*, *Musikás* vagyis *Hegedűs* Sándor, 1746: *Kinkás Ótves*, 1746: *Pásztor* Prodán, 1746: *Samu Rézműves*, 1746: *Varga* Porzul. Románul mondta a nevét: 1746: *Zlátye Csuráru*l (r. *ciurar* 'rostacsináló, rostás'), 1746: *Páskul Lingurár* (r. *lingurar* 'kanálkészítő, kanalas'), 1746: *Sztán Káldárár* (r. *caldarar* 'üstkészítő, rézkovács'), *Pakurár* Csuporkár (r. *pacurar* 'pásztor'), 1746: *Urszár* (r. *ursar* 'medvetáncoltató'), 1753: *Dilo Aurár* (r. *aurar* 'aranyosó' vagy 'aranyműves'). A felsorolásban a cigányok által üzött valamennyi jellegzetes foglalkozás előtűnik.

Testi, szellemi és társadalmi tulajdonság, illetve *h e l y z e t* alapján kapta nevét: 1781: *Fattyu* Gligor, 1781: *Piczi* Janko, 1781: *Tolvaj* Ádám. 1781: Meruczsa *Bárány*, 1781: Nyegre *Bogár*. A Kamarához való tartozásra utal *Kamarás* Tóbiás neve. A farkas – rossz természetre utalva – keresztnévként jelent meg: 1778: "...lévén az említett Fülöp Latzinak egy Fülöp *Farkas* nevezetű Testvére, ez igen vérengző ember volt, és sok ízben verekedett mind itten a Faluban, mind Mészkon a szomszéd faluban..." (EFLt., Fasc. 2.) *Testi* fogyatékoságról tanúskodnak az alábbi idézetek: 1764: "Én *Sánta* Kalányostól, a Ruszuj Battyától hallottam..." (EFLt., Fasc. 1.) 1757: "Nevezett *Musikás*, vagyis *Hegedűs* Sándornak öt fiai vóltanak, úgy mint: *Gyura*, *Süket* Laczi, a mint hogy ez *Süketis* vala, és azért Neveztetett vólt *Süketnek*, *András* Czigány, *Berki* és *Bóta* Czigány, ennek edgy keze nem vala jó." (EFLt., Fasc. 1.) 1757: "...az Nevezett *Musikás* Sándornak, *Bóta* nevű Fia, kinekis edgy keze *Csonka* vala..." (EFLt., Fasc. 1.)

A vezetéknevek egy csoportja *h e l y n é v i e r e d e t ű*, részben vidékre, részben településre utal: 1781: *Juon Oltján* (r. *oltean* 'olténiai'), 1746: *Muntyán* Szorocsán (r. *muntean* 'munténiai, havasalföldi'), "Az Nagy Apánk Rádu *Muntyán*, ugy hallottuk az Apánktól, hogy Oláh Országból jött volt ki és az Kamarához szolgált...", 1746: *Rézműves Moldovány*, 1781: *Moldován* Niczul (r. *moldovean* 'moldvai'); 1785: *Serbány Brassovány* (r. *brasovean* 'brassói'), 1781: *Bártul Hortobágy* (település és patak neve a szászföldi Szeben Székben), 1746: *Pulás Csingrádi*, 1746: *Midi Csongrádi* (a magyarországi megye vagy település neve). A felsorolt nevek részben lakhelyre, részben a családok származására vetnek fényt. A tanúvallomások is alátámasztják, hogy ebben a korszakban a cigány csoportok vagy családok rendszeresen változtatták lakhelyüket, életük során többször kimentek Erdélyből Moldvába, a Havasalföldre, s újra visszatértek.

Keresztnevekből alakult vezetéknevek: 1781: Samu *Ádám*, 1781: *Gábor* Gyurka, 1781: *Janko* Samu, 1746: *János* István, 1781: *Péter* Simon, 1781: *Tamás* Gyuri.

A népnévből keletkezett vezetéknevek utalnak arra, hogy milyen etnikumokkal kerültek kapcsolatba vándorlásaik során és Erdélyben a sátoros taxás fiskális cigányok: 1746: Samu *Armény* (r. *armean* 'örmény'), 1781: Dumitru *Graek* (r. *grec* 'görög'), 1746: *Kozák* László, 1785: *Szász* Péter. Saját népük megnevezésével találkozunk pl. *Czigány* Mihály nevében.

A becenévi eredetű vezetéknevek csoportjába tartoznak: 1781: Dregoj *Bancsi* (a János keresztnév beceformájából, a *Jancsi-Bancsi* ikerítésből jött létre – I. SZABÓ T. ATTILA: A marosvásárhelyi személynévanyag bece-jellegű elemei a XVII. század első felében: Nép és nyelv. Bukarest, 1980. 75–77., 79., 89–90.), 1781: *Boldi* Thodor (törövidítéssel, a névvég egy szótagjának elhagyásával keletkezett a *Boldizsár*-ból: SZABÓ i. m. 74–5, 91–2), 1781: Kirczul *Ferkő* (a *Ferenc* név rövidült tövéből *-kő* képzővel alakult becenévszármazék: SZABÓ i. m. 78, 80, 93), 1781: *Geczi* Máté (a *Gergely* név rövidült tövéből *-ci* képzővel alakult beceszármazék: SZABÓ i. m. 76–7, 79, 93).

Külön említést érdemel, hogy néhányan a legjelentősebb magyar nemes családok neveit viselték: 1746: *Bánffy* Kutzitáru, 1781: *Bercsényi* Hádi, 1781: *Károlyi* György, 1781: *Rákóczi* Péter. Ők nagy valószínűséggel egykori földesuruk nevét vették fel, hiszen nem volt ritka, hogy önként vagy kényszerből zsellérként, esetenként jobbágyként egyes földesuraknál szolgáltak.

Az összeírásokban ha elvétele is, de előfordulnak háromelemű nevek, amikor a vezetéknev és a keresztnév után egy ragadványnev áll, mely az esetek egy részében az illető valamilyen tulajdonságára utal: 1781: Hinyi Sztojka alias *Bunduk* (r. *bunduc* 'tömzsi, köpcös, zömök ember'), 1781: Csika Csurar alias *Tonti* (r. *tonti* 'buta ember, tökfilkó, fajankó'), 1746: Rézmíves *Gotza* Vintila (r. *gotza* 'vörös'). A ragadványnev lehetett egy keresztnév becézett alakja, s családi körben ezt használták: 1781: Puka Csurár alias *Laczko*, 1781: Varga Andrej aluj *Jancsi*.

Nem volt ritka jelenség az erdélyi sátoros taxás cigányok között – de ebben az időben a más etnikumbeliek között sem – a gyakori névváltotatás. Ez abban az időben természetes volt, hiszen az 1780-as évekig nem volt törvénybe iktatva a családnevek megváltoztathatatlansága. A cigányok között azonban valószínűleg gyakrabban előfordult, mert az élet sűrűbben rákényszerítette őket. Egyrészt, mint már említettük, a környező etnikumtól függően hol románul, hol magyarul használták nevüket. Másrészt azonban, ha valamilyen okból nem akarták, hogy a nyomukra bukkanjanak, teljesen új nevet vettek fel. Az ok gyakran a kamarának fizetendő adó nagysága, a vajda túlzott szigora vagy a földesúri függésből való menekülés volt.

Gyakran kellett az adósságaikat megadni nem tudókért kezességet vállalni, ilyenkor is megváltoztatták neveiket: 1779: "Kezesek pedig lettünk érettek ketten Én s Lupuj Gyurka Órdög Gábor Ur Sylvási Jobbágy Czigánya, azután ők magok lettenek egyik a másikért Kezesek, meg változtatván Neveket" (EFLt., Fasc. 2.). A házasságkötés is jó alkalom volt a névváltoztatásra, amikor a férfiak többé nem tartoztak addigi csoportjukba, hanem a feleségükében éltek tovább: 1778: "Gogán

Andréjt, Gogán Bancsogát, Gogán Adámot, és Gogán Sztáncsult négy egy Testvér atyafiakat igen jól esmértem, és tudom bizonyosan, hogy az elsőnek mostan Tompi nevezetű cigányok, a másodiknak a Vadásziak, az harmadiknak a Pircsiak, és Gusák, a negyediknek Ráduly Gyurka valóságos igaz maradványai. Ámbátor mostan más nével neveztesse nek, e nem csuda, mert mű közöttünk Czigányok között igen bé vett szokás, hogy mingyárt el változtassák az Attyok neveket" (EFLt., Fasc. 2.).

II. József 1783-ban kelt, a cigányokra vonatkozó rendeletének 23. pontjában így rendelkezik: "Családnevüket megváltoztatni ne merészeljék, hanem változatlanul tartsák meg a felvett nevet, és a gyermekek is szüleik nevét használják" (MEZEY BARNA-POMOGYI LÁSZLÓ-TAUBER ISTVÁN, A magyarországi cigánykérdés dokumentumokban 1422–1985. Bp., 1986. 89). Nyilvánvaló, hogy mint a korábbi, hasonló rendeleteknek, ennek sem lett sok fogamatja.

ZSUPOS ZOLTÁN